

Урок - екскурсія
у краєзнавчий музей:

«Водні об'єкти
своєї місцевості»

Географія рідного краю
5 клас

Виконала: Михальчук Л. Ф.
вч. географії
Вілійської ЗОШ
I—III ступенів.

2012 р.

ТЕМА. Водні об'єкти своєї місцевості.

МЕТА. На основі зібраного природничо-краєзнавчого матеріалу

сформуванню поняття про географічні та екологічні особливості вод своєї місцевості: річки, джерел, ставка; дати гідрологічну характеристику річки, та окремих джерел за їх паспортами та експозиційними матеріалами музею, розвивати почуття бережливого ставлення до оточуючого середовища рідної землі.

ОБЛАДНАННЯ: експозиційний стенд музею «Берегиня»:

«Внутрішні води Привілійщини»; музейні експонати: звіт-альбом туристсько-екологічної експедиції «Мала річка» (р. Вілія), карти-схеми маршрутів с. Вілія - м. Остріг і с. Вілія - с. Цеценівка, топокарта околиць річки Вілії, картосхеми р. Вілії та її околиць на території с. Новосілки, с. Вілія, с. Ново став, схеми поперечних перерізів долини р. Вілії у різних точках спостереження, картосхеми розташування джерел на території с. Вілія і с. Новосілки, зведена таблиця «Геоморфологічна характеристика долини р. Вілія та проведені гідрометричні обрахунки»; фоторепортажі: «Операція джерело», «Сміттєзвалищам - ні! Руслу річки - чисту воду».

ТИП УРОКУ: урок вивчення нового матеріалу.

ФОРМА ПРОВЕДЕННЯ: заочна екскурсія-мандрівка водними об'єктами рідного краю.

МЕТОДИ НАВЧАННЯ: бесіда з елементами зорового аналізу, локалізації фактів, імпровізації, монтажу, коментування і демонстрації.

ХІД ЕКСКУРСІЇ.

I. Організація класу.

II. Мотивація пізнавальної діяльності.

Мабуть, не кожен з нас знає, що одна людина щодоби для власних потреб витрачає до 300 л води. Отже, проста логіка показує, якими бережливими й економними маємо бути до кожного струмочка, джерельця, живої кринички. Щоб зберегти внутрішні води для майбутніх поколінь, перш за все потрібно знати їх особливості..

III. Засвоєння нових знань, вмінь та навичок.

Хоч би скільки перерахувати вірш Миколи Вінграновського, завжди здається, що поет присвятив його річці мого дитинства:

Сама собою річка ця тече,

Маленька річечка вузенька, як долоня.

Ця річечка Дніпра тихенька синя доня, ...

Таких річок на Україні понад 22,5 тисячі, і кожна з них відіграє свою неповторну роль в екологічному середовищі. Без них не було б на Десни, на Прип'яті, на Дніпра. Саме вони, немов тоненькі капіляри постійно живлять водоносні артерії. на фотографії експозиційних стендів музею ви бачите невеличку водойму. Її чисте, як сльоза, тіло ледь-ледь ворухиться від злиття двох потічків: лівого - пн. західного і правого - пд. західного. Це витік нашої місцевої р. Вілії, що знаходиться між х. Шнури і с. Новосілки. Учні школи провели ряд досліджень в околицях рідної річки. Під час експедиції по руслу р. Вілії було зібрано багато відомостей та проведено гідрометричні виміри і обрахунки її елементів. Про дослідження річки можна ознайомитись за звітом «Плин річки - це саме життя», який ви бачите в експозиції (*демонструються результати досліджень за картосхемами звітів*). Звідси ми дізнаємося, що р. Вілія є лівою притокою р. Горині. Довжина її русла становить 77 км, площа басейну - 1815 км². Річка приймає більше 10 невеликих приток і потічків. Бере початок у с. Новосілки Шумського району, а впадає в р. Горинь на відстані 1 км від м. Острога. Вілія утворюється від злиття двох потічків, що

витікають з джерел між с. Новосілки і хутором Шнури. За переказами жителів у посушливі роки, річка бере початок із джерел у центрі села Новосілки. Витоки Вілії починаються джерельцями і через 20 км лівий та 50 м правий зливаються, формуючи у місці злиття каналу. Тепер тільки старожили можуть згадати про те, скільки джерел було у тих місцях, де свій початок бере Вілія. Вони розповідають, що колись на околиці Новосілок струменіло до чотирьох десятків потічків з прозорою водою, які зливаючись воедино, творили начало річки. Із бесід з місцевими жителями ми дізналися багато цікавого про нашу річку. Виявилось, що, за переказами, назва річки походить від ледве звивистого русла. Річка виляє, можливо від цього і утворилася її назва. Існують інші думки з приводу назви села і річки. Так, старожили розповідають, що ніби за переказами їх предків, під час татаро-монгольського нашестя на наші краї, все було спустошено, вберігся тільки один чоловік, який сказав: «Залишився віл і я». Це і стало назвою відновленого поселення і річки, що тут протікала.

(Учні зачитують звіт випереджувального творчого завдання за темою «Розповіді старожилів про місцезнаходження зниклих джерел в околицях русла р. Вілії»)

Річка, приєднуючи водоносні капіляри джерел формувала свою долину, збагачуючись підземними водами за всіма правилами формування річкової долини до тих пір, поки не втрутилась у її русло необдумана рука меліораторів. У 70 - х роках минулого століття на території нашої місцевості, яка входить до Малого Полісся, про водилися меліоративні роботи: територія осушувалася, русло «випрямлялося». Зі шкільної парти ми дізнаємося, що річка живиться численними джерельцями, які напоюють її, а тому русло постійно петляє у пошуках живих криничок; випрямити її - значить позбавити річку природних водопоїв, що може призвести до обміління, якому не допоможе значне заглиблення русла, проведене меліораторами. Тому особливістю нашої річки є наявність «сториць», що зберігають залишки природного русла річки, заглиблене із крутими схилами русло, яке різко

звужило свою ширину; зниження повноводност внаслідок зникнення ряду джерел, тобто спаду рівня ґрунтових вод.

Живиться річка змішано: підземними водами, снігом і дощами, які підвищують рівень води весною та восени, а також влітку під час зниження дощів.

На терасах річки знаходяться родючі ґрунти - чорноземи, тому і ліві і праві тераси використовуються населенням під городи присадибних ділянок.

Річка - це своєрідний ПК, невід'ємними компонентами якого є рослинний і тваринний світ. В напівпрозорих водах річки ростуть ряска, частуха подорожникова, водяна осока, стрілолист звичайний, а прибережні рослини це очерет звичайний, сусак зонтичний, рогіз широколистий і вузьколистий, верба. Береги річки населяє лучна рослинність степу - тонконіг, стокротки, подорожник, тисячолист, тимофіївка. Планктонну річку становлять свглена, хлорела, хламідомонада, спірогіра, із зоопланктону найбільш поширені дафнії, циклопи, в товщі води серед заростей живуть павуки - плавунці, личинки бабок, павук - сріблянка, водяні кліщі, ставковик, котушка, водомірка. З хребетних тварин у водах річки та на її берегах живуть: річковий бобер, ондатра, водяна полівка, тритони, жаби, в'юни, окунь, лящ, короп та інші види тварин.

Огинаячи ставок і сажанки, річка прямує далі за межі нашого села у Цеценівку. На цьому короткому шляху збереглося природне русло річки - звивисте, густо обросле верболозом. Тут справжній рай для дикої природи. Майстерно будують плотини бобри (правда кількість їх особин різко скоротилася), вправно нирають водяні полівки, красені-ондатри; ласують ряскою та дрібною рибою качка-крижень, дикі гуси, водяна курочка, чайка болотяна; розхитуються у верболозах гніздечка - рукавички синички - ремеза. Одне з таких гніздечок ви бачите у експозиції музею. Багато тут (на березі річки) комахоїдних птахів, які шукають корм серед численного світу комах: комарів, бабок, жучків, метеликів. Більше би таких незайманих куточків, адже тут все регулюється в природі, підтримується кожен її компонент.

Протікаючи на захід, наша річка приєднує до себе ряд приток і потічків, окремі з яких не мають назви. *(Робота в парах за завданнями: скласти коротку характеристику приток р. Вілії, використовуючи експозиційні матеріали музею(див. обладнання уроку)).*

До внутрішніх вод нашої місцевості відносимо джерела та штучні водойми ставкового господарства.

Коротка характеристика найбільшого джерела краю.

На правому березі р. Вілії, впритул до русла, на відстані 100 метрів вниз по течії від спортивно - оздоровчого комплексу, знаходиться джерело. Воно виходить з товщі корінних крейдяних порід, уламки яких виносяться на поверхню. Вода прозора, на смак - прісна, на камінні і траві слідів не залишає, має землистий запах. Колись, за переказами місцевих жителів, тут була безодня, а зараз джерело занамулюється, воно не таке потужне, адже знизився рівень підземних вод. Охороняється юннатами нашої школи і потребує охорони від населення. Адже ми повинні пам'ятати, що річка, джерело - землі великої щедроти, наші обереги. Скільки поколінь людей виросло на цих джерельних водах. У вірші «Джерело»

А. Малишко пише:

*До джерела ми припадали в лузі
Попить води від глибини землі.
Вода лисніла, шепотіла, люба,
Щасливий той, хто глиб її кохав!
Вона несла гарячі сили дуба,
І сік землі, і солодощі трав!
І ми пили того чудного соку
Снагу джерельну, а не каламуть,
І виростили, й виростили, нівроку,
Такі, що не схитнути, не зігнуть!...
А хто стомивсь в дорозі крутобокій,
Вернись к землі і спрагло припади*

До джерела співучого потоку,

До рідної глибинної води.

На фото ви бачите краєвид місцевої штучної водойми - ставка, що розташований на правому березі річки в західному напрямі від вище згаданого джерела. Ця невелика штучна водойма утворилася за допомогою греблі, що затримує течію води в річці. Ставок розлився по поверхні місцевості, утворивши Г - подібну форму водойми. Форма і об'єм води в ній не сталі, а змінюються в залежності від режиму річки. Водойма створена з метою введення ставкового господарства: розведення і вирощування прісноводної риби.

На водоймі поселилися водоплавні птахи: качки, гуси, чайки, живе тут сім'я лебедя - шипуна.

Береги ставка розмиваються водою і легко піддаються ерозії, тому учні школи посадили на узбережжі вербові живці, які з роками укріплять береги ставу. Водойма потребує охорони і детального вивчення, оскільки є своєрідним недавно створеним людиною природним «акваріумом», довкола якого ще роками буде освоюватися свій мікроклімат із характерним рослинним і тваринним світом.

IV. Підсумок екскурсії.

Річка, джерельце, ставок - це все кровинки нашої рідної землі і ми повинні зробити все, щоб ці водоносні капіляри не зникали з лиця своєї місцевості. Тому ці об'єкти охороняються юннатами школи. Періодично проводимо рейди, очищення джерел, бесіди, виступи - заклики із місцевим населенням з метою роз'яснювальної природоохоронної діяльності.

V. Домашнє завдання.

Оформити звіт екскурсії у вигляді красномовної сторінки:
«Внутрішні води мого краю. Мої пропозиції щодо їх охорони».

